

LYS, LUFT — OG LITTERATUR

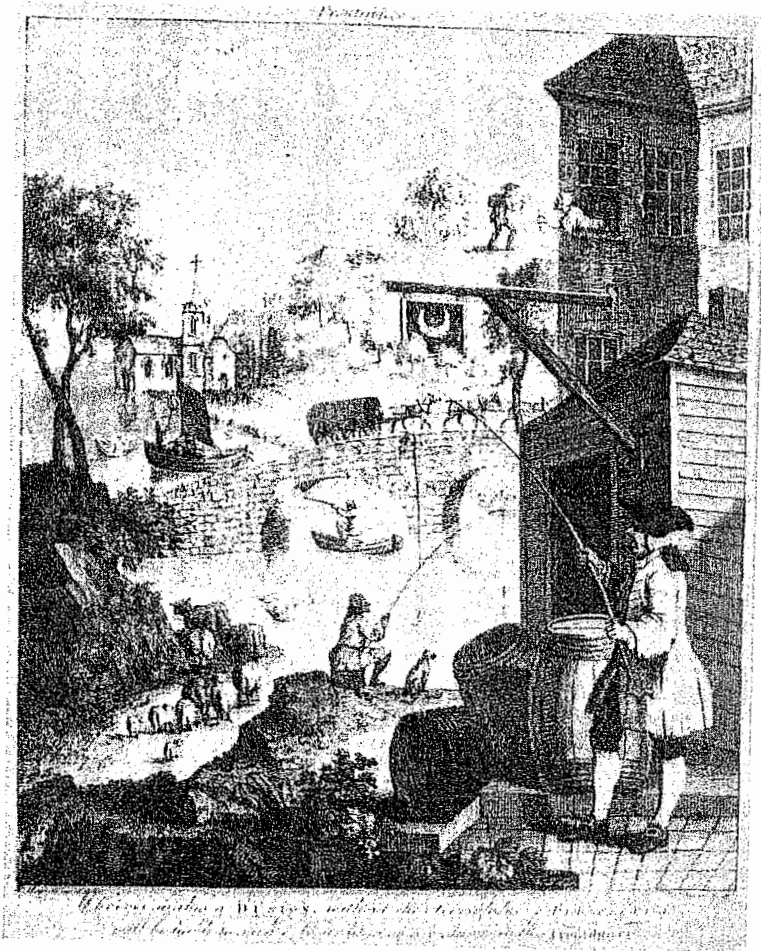
Per Stounbjerg

Lars-henrik Schmidt/Jens Erik Kristensen:
Lys, luft og renlighed. Den moderne socialhygiejnes fødsel,
Akademisk Forlag 1986.

*at sproget får
nyt lys
nyt lys
nyt lys
med Valo
Rifbjerg*

Den gængse teleologiske videnskabshistorie har alt for ofte kun haft blik for sandhederne og overset de historiske konsekvenser af fejltagelserne. Det gælder ikke mindst indenfor videnskaber som medicinen og hygiejnen. Vi kender alle historierne om Pasteur og mikroberne, vi ved at vaccinen har udryddet kopperne, at lægehænder og operationsknive skal være sterile. Midt i alt det har vi glemt miasmerne, den rådende, dårlige og stinkende luft som sygdomsårsag — og eugenik er blevet et fyord, næsten synonymt med fascisme, racisme og den slags, som vi af alt for gode grunde ikke bryder os om. Men vores moderne teorier om de levende bakterier og virus er små øer i historiens ocean af miasmeteorier og lignende. Det var ikke kun dårernes ideer, men osse de mest oplystes, videnskabsmændenes, forfatternes, kunstneres, politikernes. Og deres konsekvenser lever videre.

Jens Erik Kristensen og Lars-Henrik Schmidts bog om den moderne socialhygiejnes fødsel er med til at udfylde denne lakune. Den fortæller en historie, der historisk og teoretisk er blevet stuvet af vejen, ned i de fugtige og ildelugtende kældre, op på de støvede pulterkamre, ind i de klaustrofobisk overfyldte skræk- og raritetskabinet-

William Hogarth, Satire on False Perspective, 1754.

ter. Og den gør det med et klart og moderne perspektiv. Vi får her ikke blot lugtens, snavset og hygiejnens historie i de sidste par hundrede år; nej, forfatterne vil mere. De vil bruge problematikken som en "indgangsvinkel til rationalitetens historie", den praktiske formulering af "de vesterlandske tankeformer". Og det er jo en beskidt affære.

Rationaliteten bestemmes ved dens forhold til det urene. Snavset, det er det, der ikke er på rette sted, det udenfor ordenen. Denne transhistoriske, strukturelle bestemmelse er til overmål dokumenteret etnografisk — og i studierne i dette værk. Snavset er ingen substans — men vi vesterlændinge søger at gøre det til det. Eller som det hedder i bogens terminologi: "Vores formations problem er, at vi ikke accepterer uordenen som en grænsemetafor, men bestræber os på at identificere den — altså naturalisere den".

Den bestræbelse ses som konstitutiv for vores kultur. Identiteten sikres ved renselse, grænsedragning, offentliggørelse. Og det sker på alle felter, socialt, kropsligt, mentalt. Vi søger at udrydde uordenen. Og til det formål udvikler vi forskellige mere eller mindre brutale strategier. Vi reducerer det truende i andetheden og bruger dette identitetsløse noget til at afstive vores egen identitet.

Der er drive over rækken af gode historier om de sidste par hundrede års renlighedstænkning. Fra kolera til AIDS, fra miasmær og til 60'ernes beklumrede ungdomsværelser. Vi hører om den videnskabelige baggrund for renselsesstrategierne, både som teorier, der historiske sejrede og om de forkerte. Lige siden miasmeteorierne har der været voksende bestræbelser i retning af at undgå sammenblanding, af at opretholde ordenen ved fysisk adskillelse, isolation. Karantæne overfor pestramte, adskillelsen af kloakker og drikkevand (koleraen udbredtes via defekte vandledninger), kampen mod seksuel promiskuitet, opdelingen af boliger i køkken, sove- og opholdsværelser, byernes funktionsopdeling — alt går det i retning af parcellering, forskelssættelse. Skæg for sig og snot for sig. Konsekvensen af denne kamp mod sammenblanding bliver en berøringsangst. Det antitaktile, symboliseret ved lægens gummihandsker. På den måde undgår man smuds og smitte: dvs. den livsfarlige overføring mellem adskilte ordener.

De rationelle videnskabelige teorier: bakteriologien, vaccinen osv. vulgariseres i en generel renlighed: en insisteren på et sterilt, kontrolleret og funktionelt miljø og en disciplinering af befolkningen til ordentlig opførsel. Renselsen bliver en letal strategi: den levende dårlighed skal ekstermineres, uddrives, dræbes. Og overgangen fra miasme- til bakterieteorier gør ingen forskel; smudset, stadig marke-

ret ved lugten, er nu det sted, hvor bakterierne trives. Snarere fører den til en øget opmærksomhed osse på det usynlige snavs. Alt skal nu frem i lyset. Resultatet bliver, at rengøringen bliver moralsk norm, og at det sterile æsteticeres. Agenten for dette projekt er husmoderen, et fænomen, der omkring århundredskiftet sammen med støvsugeren søges installeret i de små hjem.

Efter 60'ernes ungdomsoprør er dette projekt — med nøgleordene bevægelighed, antitaktilitet og æsteticering af det synlige — nået til en slags selvbesindelse. Nu hersker balancetænkningen og den profylaktiske fornuft. Balancen mellem simulationsmodellerne er blevet systemets egen rationalitet snarere end den kontrollerende prognose.

Altsammen perspektivrige teser gennemført på et spændende materiale. *Lys, luft og renlighed* er vigtig som kritisk belysning af konstitutionen af et kulturelt afgørende felt. Ikke mindst de historiske afsnit er fremragende, og det kompenserer for de undertiden lidt uformidlede sammentænkninger af transhistoriske strukturer, den vesterlandske rationalitet som årtusindgammel, men dog epokal og lokal horisont og så de sidste 200 års hygiejniske historie.

Bogen anfægter og den underholder. Den er fyldt med gode anekdoter, vittige illustrationer og overraskende citater. Snavsets ideologiske banemænd har ladet sig smitte til kræftagtigt ynglende billeder og en magesløs sproglig produktivitet. Som i beskrivelsen fra *Sundhedsbladet* 1899. Først et billede af den stillestående dam, der snart bliver "en snavset, grumset Pøl". Så billedet af urenhederne, der som en "tyk fedtet Masse" hober sig op hos heste, der står stille.. Og endelig alle os stillesiddende mennesker: når vi sveder, "kommer der ækle Ting frem i Hudoverfladen (...) endogsaa i Hjernen findes sådanne giftige substanser, som burde have været udskyllede ved Muskelvirksomhed: med andre Ord: der er en Ophobning af organisk Snavs i hele Kroppen". — Desværre lever bogen ikke helt op til dette sanselige sprog. Den skæmmes af stave- og korrekturfejl (undertiden ganske morsomme, cf. "den ædeligt frembragte mand", p 104). Og den villet idéhistoriske fremstilling bidrager med noget mindre saftigt idéhistorisk slang. Fødselslægen Semmelweiss fandt — uden at kende den levende smitte fra mikroberne — ud af, at det var smart, at lægen vaskede hænder efter at have obduceret lig for ikke at smitte de fødende kvinder. Og det hjalp faktisk mod barselsfeberen. Dette møde mellem liv og død, mellem indre og ydre, mellem maskulint og feminint, lig og livmødre bliver hos JEK og LHS til, at det handler om ikke at "sammenblende ordener". Bogen kritiserer det 20. århundredes æsteticering af det sterile. Svaret er her lige ved

at blive en sterilisering af æstetikken. Begreberne, de stilerede figurer lever deres egetliv. Det viser sig i hangen til kursiveringer. Mange og lange, som stoler teksten ikke på sit eget sprog (eller på læserne). Glidningerne søges fastholdt i synlige hierarkier. Osse en slags renselse, hvor døden ("letaliteten") bliver en hygiejnisk figur, uden duften af massakrer. Det er en cool bog. Uden den patos, den selv advokerer. Smudsets energier er væk i dette semiotiserede univers, hvor et "menneske er administrationen af konfliktualiteten mellem utallige betydningsordener".

Kampen for renhed er altså osse og ikke mindst en sproglig problematik. Drømmen om et klart og transparent sprog var ikke kun positivismens; den var fundamental for den vestlige rationalitet. Men den har altid været mødt af andre og alternative former for rationalisering. Litterariteten, fikcionaliteten kan ses som forsøg på at unddrage sig det blot meddelende sprogs renlighed. Metaforer og metonymier, ordspil, allegorier og troper installerer her vaklen og forskydninger. Sproget er også materielt. I det kastes vi i en glat og klæbrig skakt, hvor miasmerne, "omgivelsernes spontane, sygdomsfremkaldende virkning", driver deres spil uden at vide, at videnskaben forlængst har erklæret dem for passé. (*selv i det øjeblik, hvor du læser mig, smittes du af min feber, som rører ved dig*): ord, bøger, monumenter, symboler, latter er veje for smitte, for disse overgange (Bataille).

I *Lys, luft og renlighed* glimrer refleksioner over sprog, kunst og æstetik ved deres fravær. Og dog kan bogen anbefales, selv til stillesiddende og upraktiske skønånder. For det er muligt at konstruere parallelle problemstillinger osse på æstetikens felt. Det sidste par hundrede års æstetik har ikke været steriliseret. Det hæslelige og lave har været et yndet tema. Tag f.eks. Célines *Rejse til nattens ende*, en hudløs og hæsblæsende tur gennem klodens og kroppens uhumskheder. Her har vi William Burroughs (og Laurie Andersons) 'Language is a virus' anno 1932:

Når man standser op for eksempel ved den måde, hvorpå ordene dannes og føres frem, holder de ikke mere stand, vores sætninger, over for deres katastrofale, slimede iscenesættelse. Det er mere indviklet og tungere end ekskrementalfunktionen, vores mekaniske anstrengelser med og samtale. Denne blomst af ophovnet kød, munden, der fortrækker sig i kramper for og hvisle, ånde og tage på vej, støde alle mulige former for slimede lyde ud gennem tændernes stinkende og kariesbefængte gærde, oh straf. Og det er ellers lige

netop det man maner os til og omdanne til et ideal. Det er svært. Eftersom vi kun er nogle spande med fugtige og halvrådne tarme, vil vi altid få besvær med følelsen.

Céline er delagtig i den historie, JEK og L-HS har skrevet. Han afsluttede sin lægeuddannelse med en afhandling om Semmelweiss. Sygdomme, smuds, død og hygiejne er et af hans bærende erfaringslag. Hans værk fungerer i en intertekstualitet med andre tekster, spiller på medicinske og folkelige forestillinger om snavs og sundhed. Snavset foruroliger, men det nærer osse produktiviteten. Céline skriver sig ind i en litterær tradition for rablende, ordrige omskrivninger af rejser i en snavset andethed: Johs. V. Jensen, August Strindberg, Benn, Rilke, Sartre, Ernst Jünger, Lautréamont, Bataille .. osv. Skriften næres af mødet med 'grænsemetaforerne': det slimede og katastrofale, perversionen, det kvindelige, det onde, skrækken, det hellige, det sublime. Smudset skrives (og ikke mindst af dem, der vil rydde op i det). Psykoanalyse og litteraturteori er noget, *Lys, luft og renlighed* holder fingrene fra. Her kunne ellers findes bud på skriftens møde med det modbydelige (Klaus Theweleits *Männerphantasien I, II* og Julia Kristevas *Pouvoir de l'horreur* er oplagte henvisninger).

Smudset er ikke kun tema hos Céline og hans kumpaner. Det er osse konstitutivt for den litterære form. Moderne litteratur udfolder sig i konfrontationen med ordenens mere eller mindre skrøbelige stabiliseringer. Céline spiller ikke blot på anstændighedens, men osse på sprogets grænser. Han glider fra rum til rum, men søger især smitsomme *terrains vagues*, hvor subjekt og objekt kolliderer og ordene strømmer. I mødet med det modbydelige, abjekte, rystes det narrative væv. I stedet for den episke linearitet træder glimt, gåder, chok, intensitetsknuder, ufuldendthed, spring. Bevidst brydes normalsyntaksen op. I den citerede passage ved en forsinkelsesefekt: "holder de ikke mere stand, vores sætninger" — i stedet for 'holder vores sætninger ikke mere stand'. Det bliver indviklet og intrikat at tale; de næsten anaforske "de", "det", "denne blomst" gør sproget stødende, til en anstrengelse, på grænsen til at standse op. Samme effekt har billederne med deres tendens til katakres: "blomst af ophovnet kød". Grænserne mellem skønt og hæsligt, smuds og ideal udviskes. Céline lader det udvikle sig til skrig af lidelse og skræk, et sprog, hvor den menende side bliver intet, udtrykket alt, hvor poesien gør vold mod syntaks og vokabular. Så meget, at det grænser til tavsheden. I Célines prosastil markeret ved de evindelige tre prikker. Tavsheden overfor den psykotisk strøm-

mende tale, ambivalenserne, hadet, smerten — Célines digteriske kvaliteter lever af sansen for snavset. Poesiens nektar.

Det isolerede, tilsyneladendes stabiliserede orden er nødvendig for den angstfulde bevidsthed om de springfloder, der river den bort. Men hvis denne orden tages for pålydende værdi, hvis den fængsler og holder tilbage i frygtsom hengivenhed, da er den kun anledning til en latterlig fejltagelse: endnu en henvisnet eksistens indskriver et dødt punkt, en absurd lille indkrogning, for kort tid gent til side i det himmelske bakkanal. (Bataille)